

NEBOJŠA JOVANOVIĆ

PORTRET
JEDNOG KRALJA

Kralj Milan Obrenović IV (1854–1901)

Nebojša Jovanović
PORTRET JEDNOG KRALJA
Kralj Milan Obrenović IV (1854–1901)

Izdavač
HERAedu, Beograd
www.heraedu.rs

Za izdavača
Zorica Stablović Bulajić

Urednik izdanja
Stanka Janković Pivljanin

Recenzent
Dr Kosta Nikolić

Lektura
Vladimir Tanacković

Tehnički urednik
Jasmina Živković

Dizajn korica
Kristina Radovanović

Štampa
ForPrint, Beograd

Tiraž
500

Godina izdanja
2019

© 2019, HERAedu, Beograd
Ovo delo se ne sme umnožavati, fotokopirati ili na bilo
koji drugi način reprodukovati, u celini ili u delovima,
bez pismenog odobrenja izdavača.

SADRŽAJ

UVOD.....	21
DETINJSTVO I DOLAZAK NA PRESTO (1854–1868).....	29
NA KNEŽEVSKOM TRONU (1868/1872–1882).....	41
PRVI SRPSKI NOVOVEKOVNI KRALJ (1882–1889).....	51
EKSKRALJ (1889–1901)	55
PRIVATNI ŽIVOT KRALJA I EKSKRALJA MILANA	61
MEMOARI: AUTORSTVO I PSEUDOAUTORSTVO	
(BIOGRAFSKA RASPRAVA)	75
HRONOLOGIJA ŽIVOTA KRALJA	
MILANA OBRENOVIĆA IV.....	113
REGISTAR LIČNIH IMENA.....	125
IZVORI I LITERATURA	131
BELEŠKA O AUTORU.....	137

UVOD

Čini se – jednom istoričaru na početku XXI veka – da ni od jednog srpskog vladara u XIX veku, odmah po stupanju na presto, nije bilo manje očekivanja nego od Milana Obrenovića IV (1854–1901). A kako bi i bilo velikih očekivanja kada je na kneževski tron doveden kao 14-godišnji dečak (1868), koji do tada nije čak ni živeo u Srbiji, niti je znao dobro srpski jezik, niti je imao zvanje prestolonaslednika?¹ Svi njegovi prethodnici

¹ „Ubistvom kneza Mihaila i proglašenjem Milana za kneza, vladalačko zvanje preneto je na pobočnu liniju Obrenovića“, sa potomaka kneza Miloša na potomke njegovog brata, Jevrema Obrenovića (1790–1856). Na osnovu Zakona o nasleđu prestola iz 1859. godine najpre je vojska, a potom i Velika narodna skupština proglašila Milana za naslednjog kneza, „što je Porta potvrdila Beratom (1868), poslednjim koji je izdala srpskim vladarima“; Radoš Ljušić, „Milan Obrenović (1854–1901)“, *Srbija 19. veka*, Beograd, 1994, str.

dolazili su na presto manje ili više trijumfalno, kao oslobođiocи zemlje ili kao sinovi tih istih oslobođilaca. Samo je Milan bio tek nekakav unuk i to jednog od braće tih oslobođilaca (unuk Jevrema Obrenovića, brata kneza Miloša), za koga se u Srbiji nije baš ni znalo da uopšte postoji, i to negde van Srbije. A trebalo je, svojim dolaskom, da spase dinastiju, ni manje ni više nego posle ubistva svog velikog prethodnika i strica, kneza Mihaila.² Ne njegovom voljom, sam početak vladavine bio je, koliko teatralan, toliko i brutalan – u atmosferi posle masakra u Košutnjaku³ i hapšenju svih osumnjiče-

135–136; Kasnije su Srbi vladarsko pravo osnažili sticanjem nezavisnosti (1878) i uspostavljanjem Kraljevine (1882). Milan je bio unuk Jevrema i Tomanije (rođ. Bogićević), po ocu Milošu (Šabac, 1829. – Beograd, 1860). Pored Miloša, najmlađeg deteta, Jevrem i Tomanija su imali pet kćeri: Jelenu – Jelku (1818–1842), Simonu – Simku (1818–1838), Anku (1821–1868), Jekaterinu – Katarinu (1826–1848) i Stanu (1828–1842); sva deca su im rodena u Šapcu, u vreme kad je Jevrem bio upravnik Šabačke, Valjevske i Sokolske nahije (1816–1831); *Isto*, str. 135–142; Nebojša Jovanović, *Gospodar Jevrem i njegov štap, Biografija Jevrema Obrenovića (1790–1856)*, Beograd, 2012; Nebojša Jovanović, „Jevrem Obrenović – skica jedne političke karijere“, *Istorijski časopis*, br. L (2003), Beograd, 2004, str. 99–134.

² Mihailo Obrenović III (1823–1868), knez Srbije 1839–1842. i 1860–1868. godine, sin kneza Miloša, vođe Drugog srpskog ustanka (1815) i tvorca Kneževine Srbije (1830); videti: Slobodan Jovanović, *Druga vlast Miloša i Mihaila*, Beograd, 1990; Radoš Ljušić, „Mihailo Obrenović (1823–1868)“, *Srbija 19. veka*, Beograd, 1994, str. 127–134; Nebojša Jovanović, „Mihailo Obrenović“, Leksikon ličnosti u udžbenicima istorije, Novi Sad, 2004, str. 273–274.

³ Masakr u Košutnjaku se češće navodi pod imenom „Topčiderska katastrofa“, ali i kao „ubistvo knjaza u Košutnjaku topčiderskom“, a odnosi se na atentat na kneza Mihaila, 29. maja/10. juna 1868. godine, kojom prilikom je ubijena i njegova rođaka Anka (Obrenović) Konstantinović (1821–1868), ranjena njena čerka Katarina Konstantinović (1850–1910), a preživela je, bez direktnih povreda, njena majka Tomanija Obrenović (1796–1881), pretrpevši samo „nervni šok, usled čega je do smrti tresla glavu...“; Radoš Ljušić, *Ljubavi srpskih vladara i političara*, Niš, 2000, str. 126, 134–135; Nebojša

nih, Velikoj narodnoj skupštini, koja je potvrdila njegov izbor 3. jula 1868. godine, zatvorenoj u kasarni na Topčideru, prećeno je sabljom i žandarmima.⁴ Kada je, 21 godinu kasnije, kao kralj, silazio s prestola (u 35. godini života), sam se pobrinuo za teatralnost – iznenadio je sve savremenike (osim imenovanih namesnika i predsednika vlade) ostavljajući, tako mlad, kraljevski presto 13-godišnjem sinu Aleksandru Obrenoviću V (1889–1903).⁵ Za te dve decenije u Srbiji se promenilo „skoro sve“, osim ponovnog namesnika Jovana Ristića;⁶

Jovanović, *Gospodar Jevrem i njegov štap*, str. 123; Štefica Radmanović, *Fotografije dinastije Obrenović*: katalog zbirke Istoriskog muzeja Srbije, Beograd, 2009, str. 109.

⁴ „Kakva Skupština, molim ja vas! Nije, verujte, bilo tu ni pomena o Skupštini – nego poterala policija ove naše bedne seljake u Beograd kao što ih je nekada Sulejman paša na kuluke terao. Odavde ih onaj čas sprovedoše u Topčider, sabiše tu u gomilu, opasaše svuda žandarmima – i onda Blaznavac izvede jedno derište, i reče: Eto, braćo, to vam je knez! Ovi grešni ljudi i rekli bi nešto, ali kud smeju od pustih žandarma, koji im duvaju u vrat – nego se samo pogledaše onako ispod oka, pa udariše svi u glas: Živeo knez! Živeo! I derali su se, gospodine moj, toliko da je već i samome Blaznavcu dosadilo, te je mahnuo rukom da prestanu. I vi sada kažete, to je bila Skupština!“; Slobodan Jovanović, „Uspomene na Čumića“, *Vlada Milana Obrenovića*, I, Beograd, 1990, str. 279–280.

⁵ Aleksandar Obrenović V (1876–1903), srpski kralj (1889–1903), poslednji vladar iz dinastije Obrenović; videti opširnije: Slobodan Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića*, I, II, III, Beograd, 1990; Andrija Veselinović, Radoš Ljušić, *Srpske dinastije*, Novi Sad – Beograd, 2001, str. 140; Suzana Rajić, *Aleksandar Obrenović, vladar na prelazu vekova; sukobljeni svetovi*, Beograd, 2011. i dr.

⁶ Jovan Ristić (1831–1899), srpski političar, jedan od najistaknutijih državnika druge polovine XIX veka, istoričar, akademik. Bio je osnivač i predsednik Narodno-liberalne stranke. Dva puta je bio namesnik, knezu Miljanu (1868–1872) i kralju Aleksandru (1889–1893). Predsednik vlade bio je četiri puta (1867, 1873, 1878–1880. i 1880. godine) i isto toliko puta ministar spoljnih poslova. Vrhunac svoje političke karijere i, ujedno, najveće doprinose za Srbiju ostvario je upravo za vladavine kneza i kralja Milana

ljudima zatečenim na Dvoru toga dana, gledajući u Ristića i njegov uvošteni lik, skoro bez izraza, izgledalo je „da se u ovoj zemlji sve menja, osim njega i njegove uvek iste fizionomije, koja se već pretvarala u obrazinu“, pisao je Slobodan Jovanović.⁷ Ristić je bio namesnik, zajedno sa Milivojem Petrovićem Blaznavcem⁸ i Jovanom Gavrilovićem,⁹ i za maloletstva Milana Obrenovića (1868–1872). Iza rada ova dva čoveka, Ristića i kneza, a potom kralja, Milana Obrenovića, stajali su impozantni rezultati za Srbiju kao državu i za srpsko društvo u celini. Kada je Milan došao na presto, Srbija je još

Obrenovića IV; S. Jovanović, *Vlada Milana Obrenovića*, I, str. 31–37; *Enciklopedija srpskog naroda*, Beograd, 2008, str. 954.

⁷ S. Jovanović, *Vlada Milana Obrenovića*, II, str. 371.

⁸ Milivoje Petrović Blaznavac (1824–1873), srpski general i političar. Bio je član Namesništva maloletnom knezu Miljanu Obrenoviću (1868–1872) i u tom periodu presudno je uticao u odbrani dinastije Obrenović i Milanovom dovođenju na kneževski presto, spremjan da protivnicima zapreti sabljom i vojskom. Za predsednika vlade i ministra vojnog imenovan je 1872. godine, kada je dobio i generalski čin. Oženio se 1868. godine Katarinom Konstantinović (1850–1910), verenicom kneza Mihaila, i sa njom je dobio sina Vojislava (1869–1935), budućeg oficira i čerku Milicu (1873–1877); S. Jovanović, *Vlada Milana Obrenovića*, I, str. 21–31; 279–280; R. Ljušić, *Ljubavi srpskih vladara i političara*, str. 136; *Enciklopedija srpskog naroda*, str. 108; videti opširnije: N. Jovanović, *Gospodar Jevrem i njegov štap*, str. 124; Isti, *Leksikon ličnosti u udžbenicima istorije*, Novi Sad, 2004, str. 47–48.

⁹ Jovan Gavrilović (1796–1977), srpski državnik i filolog, rodom iz Vukovara. Školovao se u Pećuju, Sremskim Karlovциma i Segedinu. U Srbiju je došao 1822. godine. Bio je sekretar Velikog suda, sekretar Srpske agencije u Bukureštu, ministar finansija (1860–1861), član Državnog saveta (1861–1868) i član Namesništva maloletnom knezu Miljanu, posle ubistva kneza Mihaila (1868–1872). Bio je i član Društva srpske slovesnosti i predsednik Srpskog učenog društva (1864–1868). Saradivao je sa Vukom Stefanovićem Karadžićem. Napisao je *Rečnik geografsko-statističnij Srbije* (1846), *Mali zemljopis Knjaževstva Srbije i Turskoga carstva u Evropi* (1850) i dr.; *Enciklopedija srpskog naroda*, Beograd, 2008, str. 219.

uvek bila vazalna kneževina Osmanskog carstva, s teritorijom tek nešto većom od nekadašnjeg Beogradskog pašaluka, zemlja u kojoj ustav (iz 1838. godine) odavno nije bio na snazi, u kojoj još uvek nisu bile formalno organizovane političke stranke ni parlamentarni život, u kojoj nije bio završen proces izgradnje stajaće vojske, zemlja bez svoje monete (dinar je uveden 1873. godine) i centralne banke, bez železničkog saobraćaja i još mnogo, mnogo toga što su druge evropske države već (odavno) imale. Kada je odlazio, ostavio je iza sebe nezavisnu državu (od 1878. godine), uzdignutu u dostojanstvo kraljevine (1882. godine), proširenu na jugu za četiri okruga (Niški, Pirotski, Toplički i Vranjski), parlamentarnu monarhiju sa jednim od najdemokratskijih ustava u tadašnjoj Evropi (Ustav iz 1888. godine), niz modernih zakona, modernu i dobro naoružanu stajaću vojsku, čvrstu monetu (dinar), Narodnu banku (1884), železničke pruge povezane od Beograda (i Zemuna) na severu sa austrougarskim prugama i na jugu i jugoistoku sa solunskom i carigradskom železnicom (1884), privredni uzlet, prestonicu koja se (kao i sve varoši u Srbiji) – s novim, evropskim zdanjima – oslobođala poslednjih ostataka orientalnog ruha, ukratko – ostavljao je iza sebe jednu novu, ali već uglednu evropsku državu. Jedan savremenik nazvao ga je „vladarskim meteorom“ kome „niko nije bio nalik među suvremenim evropskim monarsima ni u privatnom ni u javnom životu“ (Lj. Kaljević).¹⁰ Isti savremenik je izrazio bojazan da će „jedna tako čudna pojava“ zadati dosta muke istoričarima pri proučavanju i iznošenju „verne slike“ Milana Obrenovića.¹¹

¹⁰ Navedeno prema: R. Ljušić, *Ljubavi srpskih vladara i političara*, str. 153.

¹¹ Ljubomir Kaljević (1841–1907), srpski političar i diplomata, akademik (SKA); liberal, potom naprednjak, predsednik vlade (1875–1876), ministar u više resora, državni savetnik, predsednik Narodne skupštine, predsednik Senata, narodni poslanik; kao potomak ugledne i bogate užičke porodice školovao

I zaista, sud istoriografije o „našem prvom kralju posle Kosova“ za sada je još uvek veoma nepovoljan.¹² Na to su, svakako, uticala kontroverzna mišljenja i savremenika i prvih istoričara. Štaviše, on do danas nije dobio naučnu biografiju, što je više nego za čuđenje. O njemu je najviše i najslikovitije pisao Slobodan Jovanović,¹³ ali pre jednog veka (1926, 1927) i u delu pod nazivom *Vlada Milana*

se u Hajdelbergu, Parizu i Ženevi, gde je, u toku studija, izgubio brata, takođe studenta; navodno, zbog protivljenja ratu s Turskom (srpsko-turski ratovi 1876–1878), a zapravo, oklevetan da je Karađorđevićevac (susretao se knezom Aleksandrom u Pešti i Temišvaru i primao od njega novčanu pomoć) uplašio se kneza Milana i pobegao (1877) s porodicom iz Srbije u Zemun, pa u Beč, odakle se vratio 1880. godine i pristupio naprednjacima; bio je naš poslanik u Bukureštu (1881–1886) i Atini (1886–1889), a posle Majskog prevrata (1903), bio je (kratko) ministar spoljnih poslova; napisao je memoare pod naslovom *Moje uspomene*, objavljene prvi put posle njegove smrti u Beogradu (1908), a drugi put tek 2006. godine u izdanju Istoriskog arhiva Užica; Ljubomir Kaljević, *Moje uspomene*, Užice, 2006; R. Ljušić, *Ljubavi srpskih vladara i političara*, 149, 153.

¹² R. Ljušić, *Ljubavi srpskih vladara i političara*, str. 153.

¹³ Slobodan Jovanović (1869–1958), pravnik i istoričar, akademik, jedan od najistaknutijih srpskih intelektualaca u prvoj polovini XX veka; bio je profesor na Pravnom fakultetu u Beogradu, predsednik Srpske kraljevske akademije (1928–1931) i predsednik Jugoslovenske vlade u vreme Drugog svetskog rata (1942–1943); proučavao je i pisao (najviše) o pravnoj i političkoj istoriji Srbije od 1838. do 1903. godine; značajnija dela su mu: *Ustavobranitelji i njihova vlada (1838–1858)*, *Druga vlada Miloša i Mihaila (1858–1868)*, *Vlada Milana Obrenovića (1868–1889)* I, II, III, *Vlada Aleksandra Obrenovića (1889–1903)* I, II, III i dr. Izabran je 1937. godine za predsednika Srpskog kulturnog kluba. Posle Drugog svetskog rata (1946), u odsustvu, komunistički sud ga je osudio na 20 godina robije, pa je ostatak života proveo u Londonu, gde je i umro. Tek 1990. godine objavljena su u Beogradu *Sabrana dela Slobodana Jovanovića* u 12 knjiga, posle više zabrana i pokušaja da se zatre sećanje na njegovo delo i rad; Dušan Bataković, *Nova istorija srpskog naroda*, Beograd, 2000, str. 302; N. Jovanović, *Leksikon ličnosti*, str. 162–163.

Obrenovića, u dve knjige,¹⁴ što ne predstavlja naučnu biografiju u užem, odnosno pravom smislu reči, već opis njegove vladavine i opis Srbije njegovog vremena.

Milana Obrenovića osporavali su i kudili i savremenici i istoričari: zbog razvoda braka s kraljicom Natalijom (1888), zbog „neurasteničnih nastupa“ i „čudnih i nepredvidivih“ vladarskih poteza, zbog toga što je navodno vladar „kome se tačno ne zna ni imena ni porekla“, zbog toga što je „ukidao i gazio ustave po sto puta“, zbog ljubavnica i raspusnog, troškadžijskog života („kockar kao i njegov otac“), zbog rata sa Bugarima (1885), zbog „političkog rata“ s radikalima, zbog okretanja spoljne politike od Rusije prema Austrougarskoj (1878), zbog Tajne konvencije sa Austrougarskom (navodno je obećao „da će pokloniti Srbiju Austriji, a sebi kuršum u čelo“)¹⁵ 1881. godine i još zbog mnogo čega, ali – zanimljivo – niko do danas nije osporio velike i stvarne rezultate njegove vladavine. Naše vojskovođe u balkanskim (1912–1913) i Prvom svetskom ratu (1914–1918) nisu krile činjenicu da je tvorac takve, slavne i pobedničke srpske vojske bio kralj Milan, a čak se i jedan elitni puk Drinske divizije zvao po njemu. Još jedna osobenost zaslužila je pohvalu i savremenika i istoričara – da je bio lep čovek, a po nekim i da je naš najlepši novovekovni vladar¹⁶. Bio je „stasit, lepih i pravilnih crta lica“ i vatrenih očiju („oči svoje majke kokete“).¹⁷

¹⁴ Slobodan Jovanović, *Vlada Milana Obrenovića I, II*, Beograd, 1926, 1927 (1990).

¹⁵ *Tajni testament Kralja Milana po pribeleškama počiv. Moje Gavrilovića, državnog savetnika*, Beograd, 1904, str. 7, 12, 23; R. Ljušić, *Ljubavi srpskih vladara i političara*, str. 154–155.

¹⁶ R. Ljušić, *Ljubavi srpskih vladara i političara*, str. 154–155.

¹⁷ *Isto*.